

Кучерук О. А., Шурхно Н. Ф. Зв'язок читання і формування інформаційної грамотності учнів у процесі мовної освіти. *Інфомедійна грамотність: виклики і стратегії розвитку в епоху цифровізації: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, Суми, 15 травня 2024 р.* / За заг. ред. М.М. Ячменик. Суми: СумДПУ, 2024. С.46-53. URL: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/nauka/konf/zbirnik_konfmedia_8_3e71a.pdf

Кучерук О. А.,

доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Шурхно Н. Ф.,

завідувач Дяківської гімназії Берездівського ліцею Берездівської сільської ради Шепетівського району Хмельницької області, аспірантка Житомирського державного університету імені Івана Франка

ЗВ'ЯЗОК ЧИТАННЯ І ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ОСВІТИ

В умовах сьогодення належне сприймання й використання інформаційних даних є необхідним для забезпечення ефективної діяльності в інформаційному суспільстві. У житті людина щоденно переглядає різні тексти, з яких може черпати інформацію. Якість процесу інформування залежить від рівня інформаційної грамотності, що є характерною ознакою людини інформаційного суспільства, а читання текстових джерел (книг, журналів, газет, електронних новинних стрічок, вебсайтів, блогів, інструкцій, електронних підручників, електронних листів, смс та ін.) становить ключову умова формування цієї грамотності.

Актуальність умінь читання й опрацювання інформації визначено в

Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» [10]. За «Державним стандартом базової середньої освіти», «читати з розумінням» належить до наскрізних умінь у всіх ключових компетентностях, що передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання й усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану й очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу та добору контраргументів [4, с.5]. Водночас у Додатку 1 до «Державного стандарту базової середньої освіти» в частині опису інформаційно-комунікаційної компетентності через призму потенціалу мовно-літературної освітньої галузі виокремлено вміння (використовувати різні види сприймання текстів, медіатекстів для пошуку, оброблення, аналізу та добору інформації, використовувати сучасні цифрові технології для розширення читацького досвіду та кола читацьких інтересів та ін.), а також ставлення (задоволення пізнавального інтересу в інформаційному середовищі, готовність дотримуватися авторських прав, прагнення особистісного розвитку як компетентного мовця і читача за допомогою цифрових технологій тощо) [4].

Читання – це надпредметне вміння, яке дає змогу людині розвивати когнітивну сферу, відповідно воно відіграє в навчанні ключову роль. У добу інформаційного суспільства, коли вчитель не єдине джерело інформації, читання є наскрізним умінням, необхідним для подолання освітніх втрат і успішного життя.

Формування предметної і ключових компетентностей як освітніх результатів потенційно залежить від частоти, інтенсивності, мотивованості читання й рівня розвитку читацької грамотності. Маркерами такого читання є позитивне ставлення до читання; багатий словниковий запас учнів; читацький досвід, здатність розуміти тексти, насичені смислами тощо.

Читацька грамотність, зокрема в частині розуміння, використання,

оцінювання, осмислення письмових, друкованих, електронних текстів, готовності до активної участі в суспільному житті на основі читацького досвіду, по суті, є у взаємодоповнювальних відношеннях з інформаційною грамотністю. Про проблему свідчить той факт, що, за основними висновками участі України в дослідженні PISA-2022, щодо читацької грамотності учнів маємо масштабні навчальні втрати порівняно з 2018 р. Втрати з читання 15-річних здобувачів освіти еквівалентні двом рокам навчання [6, с.203].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з окресленої проблеми. Поступи НУШ у напрямі до європейської якості освіти активізують наукові дослідження з формування наскрізних умінь учнів, зокрема умінь читання й опрацювання інформації. Питання читання й інформаційної грамотності представлено в працях українських науковців:

- визначено роль традиційного та електронного підручника у формуванні інформаційної грамотності учнів старшої школи та саморозвитку особистості [11];
- читання розглядається як один із провідних засобів здобування інформації [3, с. 20];
- окреслено проблему читання й формування читацької грамотності на уроках української мови як основи інформаційної діяльності здобувачів освіти, освітньої практики упродовж життя [1; 2];
- окреслено окремі аспекти методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до формування читацької грамотності учнів, зокрема 5- 6 класів НУШ [8];
- розглянуто питання формування інформаційної грамотності в межах проєкту «Освітньо-дослідницький центр «МЕДІА&ВЧИТЕЛЬський кампус» («МЕДІА&КАПСУЛИ») [9, 326].

Аналіз праць науковців свідчить про пошуки шляхів розв'язання сучасних освітніх викликів, однак проблема формування інформаційної грамотності учнів з опертям на метапредметне вміння читати потребує подальшого студіювання

шляхів і методів її розв'язання, зокрема в лінгводидактичному розрізі.

Мета статті – розкрити деякі аспекти формування інформаційної грамотності в учнівства на основі читацьких стратегій й надати окремі методичні рекомендації для покращення шкільних практик формування інформаційної грамотності із використанням видів читання в процесі навчання української мови старшокласників.

Основний виклад. Аналіз праць науковців (О. Мерзлякової, Ю. Надольської, О. Семеног, М. Ячменик та ін.) дає нам підстави розглядати інформаційну грамотність як здатність мовної особистості визначати й формулювати інформаційні потреби; шукати й отримувати інформацію; критично сприймати інформацію на основі розрізнення фактів і суджень, достовірних відомостей і фейків, маніпуляцій; оцінювати й систематизувати інформацію на основі роботи з медіатекстом, соціальними мережами; виявляти мову ворожнечі й уникати її; обробляти інформацію з використанням ІКТ; використовувати, передавати, створювати й поширювати інформацію з дотриманням етичних норм, принципів академічної доброчесності [5, с.212]. Відповідно компонентами інформаційної грамотності є такі складники, як: мотиваційно-ціннісний (вияв інтересу, потреби до роботи з інформацією, висловлення ставлення до конкретної інформації, до авторської позиції, до тексту, медіатексту, вияв власних ціннісних орієнтацій, переконань); когнітивний (знання щодо інформації, дезінформації, фактів, фейків, суджень, контексту, тексту, медіатексту, процесів рецепції і генерування тексту/медіатексту); поведінковий (сукупність умінь шукати інформацію, зіставляти її, читати тексти, медіатексти, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати, систематизувати, поширювати їх, надавати їм іншої форми, створювати власні тексти, інформаційні медіапродукти; здатність застосувати ці вміння для розв'язання стандартних і нестандартних завдань у реальних ситуаціях).

Шлях до інформаційної грамотності учня як мовної особистості лежить через роботу з текстом, медіатекстом. За Н. Бондаренко, «якість сприймання й розуміння тексту залежить від виду читання. У навчанні мови доцільно

систематично практикувати такі види читання залежно від прогнозованого використання здобутої з тексту інформації та зумовленої ним комунікативної установки читача на ступінь повноти і точності розуміння тексту: переглядове, ознайомлювальне, вивчальне, пошукове (дослідницьке, або критичне)» [1, с.24]. Ці види читання потенційно уможливають формування в учнів різних читацьких стратегій.

Читацька стратегія – загальний план сукупності свідомих, цілеспрямованих дій читача, що веде текстову інформацію (через сприйняття на основі особистісного досвіду) до когнітивних структур особи, яка читає. Відповідно читацька стратегія – феномен, який пов’язує текстову інформацію і пізнавальні процеси та результат пізнання її, засвоєння змісту тексту. З читацькими стратегіями корелюють шляхи поліпшення ситуації оволодіння учнями інформаційною грамотністю.

У контексті формування інформаційної грамотності учнів старших класів під час мовної освіти доцільно розвивати різні природовідповідні читацькі стратегії (в індивідуальному, груповому, парному форматах навчальної діяльності), що передбачають роботу з текстами, медіатекстами (цілісними, перерваними; множинними; паперовими, цифровими – новинами, публіцистикою, рекламою, інформаційною аналітикою). Зокрема, у процесі навчання української мови юних здобувачів варто передбачати такі читацькі стратегії:

- читацькі стратегії, що підтримують читання, – читання з маркуванням тексту, ведення заміток, створення хмар із ключовими словами, створення кросвордів, комп’ютерних презентацій, інфографіки, заповнення таблиці «Знаю – хочу дізнатися – дізнався (після прочитання тексту, цифрового тексту)»;
- читацькі стратегії, що потребують компресії (стиснення) інформації, – систематизація інформації з описового тексту у вигляді інтелектуальної карти, заповнення схем («Риб’ячий скелет»), матриць фактами і судженнями, вписування реплік, речень, мінітекстів в органайзери коміксів;
- читацькі стратегії, що передбачають дослідження культуровідповідних

смыслів, – концептуальний аналіз;

- читацькі стратегії, що уможливають аналіз змісту тексту у зв'язку з формою його вираження – лінгвопоетичний аналіз художнього тексту, аналіз множинних текстів із таблицями, графіками, діаграмами, ілюстраціями та ін.;

- читацькі стратегії, пов'язані зі створенням концептуальної моделі на основі опрацювання й запам'ятовування інформації з різних джерел;

- читацькі стратегії, що базуються на нелінійній роботі з традиційним чи цифровим текстом: від ознайомлювального читання, вивчального читання до пошукового, з поверненням до необхідних фрагментів тексту, – з подальшим створенням учнями інтерактивних робочих аркушів, тематичних відеороликів, комплексних компетентнісно орієнтованих завдань на основі реальних життєвих ситуацій;

- читацькі стратегії, що передбачають інтерпретацію текстової інформації з опертям на власний досвід учня, – відгук учня про текст, з подальшим роздрукуванням відгуку чи поширенням його в соціальній мережі;

- читацькі стратегії, що передбачають діалог, дискусію за змістом прочитаної інформації;

- читацькі стратегії, що передбачають редагування медіатекстів (листівок, рекламних текстів), із використанням словників.

Під час застосування читацьких стратегій у практиці навчання української мови важливо спрямовувати роботу на цілісне формування інформаційної грамотності, з урахуванням структурно-змістових особливостей її компонентів – мотиваційно-ціннісного, когнітивного й поведінкового.

Висновки. Потенціал сучасної українськомовної освіти в старших класах уможливорює формувати інформаційну грамотність учнів на основі різних читацьких стратегій. У цій публікації беремо до уваги, що інформаційна грамотність становить сукупність таких компонентів: мотиваційно-ціннісний (вияв інтересу, потреби до роботи з інформацією, висловлення ставлення до конкретної інформації, до авторської позиції, до тексту, медіатексту, вияв власних ціннісних орієнтацій, переконань); когнітивний (знання щодо

інформації, дезінформації, фактів, фейків, суджень, контексту, тексту, медіатексту, процесів рецепції і генерування тексту/ медіатексту); поведінковий (сукупність умінь шукати інформацію, читати тексти, медіатексти, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати, поширювати їх, надавати їм іншої форми, створювати власні тексти, інформаційні медіапродукти, здатність застосувати ці вміння для розв'язання стандартних і нестандартних завдань у реальних ситуаціях). Під час розвитку читацьких стратегій учнів у практиці навчання української мови важливо враховувати структурно-змістові особливості інформаційної грамотності.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні питань підготовки майбутніх учителів-словесників до формування інформаційної грамотності в учнівської молоді.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Н. «Читання як життєва стратегія»: реалізація державної політики книгочитання-2032 у підручникотворенні. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. №30. С.19–31. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-30-19-31>
2. Бондаренко Н. В. Читання як засіб активізації мовленнєвої діяльності учнів на уроках української мови. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»*. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. С. 264–270. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716112/1/BNV_2019_volosh.pdf
3. Горошкіна О.М. Роль читання у формуванні ключових компетентностей учнів ліцею. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 12 вересня 2019 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. С. 20-22.
4. *Державний стандарт базової середньої освіти*. 2020. 472 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi->

zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898

5. Кучерук Оксана, Кратюк Світлана, Шурхно Наталія. Формування інформаційної грамотності в процесі вдосконалення культури мовлення учнівської молоді. *Актуальні проблеми мовознавства та лінгвометодики в умовах війни в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (з міжнародною участю), 21 лютого 2023 року. За заг. ред. К. Я. Климової. Житомир: Поліський національний університет, 2023. С. 210-215.* URL: <https://polissiauniver.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9.pdf#page=252>
6. *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018* / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.
7. *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022*/ кол. авт.: Г. Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук та ін. Київ: УЦОЯО, 2023. 395 с.
8. Семенов О.М. Формування читацької грамотності учнів: від теорії до практики. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. №6. С. 108-121.
9. Семенов О.М. Інноваційні платформи для розвитку медіакультури та медіаграмотності молоді. *Інновації і трансфер технологій: методи, моделі та механізми управління: колективна монографія* / за ред. д.е.н. В.А.Омельяненка. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2023. С.319-337.
10. *Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія»*. Розпорядження КМУ від 3 березня 2023 року № 190-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-chytannia->

na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190-30323

11. Черноус О. Формування інформаційної грамотності учнів як складова елементів навчального матеріалу електронних підручників. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Випуск 27. С. 277-284.